

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA TÜRK MİTOLOJİSİNİN VE HALK İNANIŞLARININ İZLERİ

THE SIGNS OF TURKISH MYTHOLOGY AND BELIEVES IN NASREDDIN HOCA ANECDOTES

СЛЕДЫ ТУРЕЦКОЙ МИФОЛОГИИ И НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ В СКАЗКАХ О ХОДЖЕ НАСРЕДДИНЕ

Turgay KABAK*

ÖZET

Nasreddin Hoca'nın fıkraları üzerine günümüze kadar birçok araştırmacı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda Nasreddin Hoca'nın fıkraları birçok yönden incelenmiştir; ancak mitoloji ve halk inanışları yönünden yeterince incelenmemiştir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarında mitolojik izlerin ve halk inanışlarının izlerinin bulunup tespit edilmesi için geniş çaplı çalışmalar yapmak gerekmektedir. Biz de bu çalışmamızda Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkralarda tespit ettiğimiz Türk mitolojisine ve halk inanışlarına ait unsurları inceleyip fıkraların bugüne kadar yeterince dikkat çekmemiş yeni bir yönüne ışık tutmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler:

Nasreddin Hoca, fıkra, Türk mitolojisi, halk inanışları

ABSTRACT

Lots of researchers have certain studies about Nasreddin Hoca anecdotes till today. The anecdotes in these studies had been thoroughly analysed but not about mythology and folk believes. Ascertaining and finding the mythological signs of folk believes in Nasreddin Hoca anecdotes need to make studies in depth. In this study, we also try to analyse the factors belong to mythology and folk believes that ascertained in Nasreddin Hoca anecdotes by us and explain these anecdotes' a new way which had not been signalized till today.

Key Words:

Nasreddin Hoca, anecdote, Turkish mythology, folk beliefs

РЕЗЮМЕ

На сегодняшний день было сделано большое количество исследований рассказов, повествующих о Ходже Насреддине. Они были проанализированы и

* Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı - Nevşehir / TÜRKİYE

хорошо изучены с разных точек зрения, но не достаточно хорошо с точки зрения мифологии и народных верований. Для того, чтобы определить, существуют ли так называемые следы мифологии и народных верований в этих рассказах, необходимо провести большие исследования. В данном исследовании мы постараемся выявить элементы турецкой мифологии и народных верований в сказках о Ходже Насреддине.

Ключевые Слова:

Ходжа Насреддин, анекдот, турецкая мифология, народные верования

Giriş:

Nasreddin Hoca “Bugün dünyanın en doğusundan en batısına, en kuzeyinden en güneyine kadar uzanan geniş bir coğrafyada, ya kendi adıyla ya da benzer tiplerle tanınan” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 1) önemli bir fıkra tipidir. Nasreddin Hoca'nın adı “Gerek Türk dünyasında gerekse öbür ülkelerde farklı şekillerde söylenmekte ve yazılmaktadır. Bu farklılık ülkelerin bölgelerine göre değişebileceği gibi dönemlerine göre de değişebilmektedir. Bizde de bu adın farklı şekillerinin olduğu unutulmamalıdır. Günümüzde çokça kullanılan şekil Nasreddin'dir; bunu Nasrettin takip etmektedir.”(Sakaoğlu-Alptekin; 2009: 1). Bu isim diğer ülkelerde şu şekillerde yer almaktadır:

“Doğu Türkistan: Afandi, Nasirdin Efendi,
Kazakistan: Koca Nasır, Hoca Nesir, Kuja Nasr,
Özbekistan: Nasriddin Afandi, Molla Nasraddin,
Türkmenistan: Ependi, Nasreddin Ependi,
Azerbaycan: Molla Nasreddin
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Nasreddin Hoca
Batı Trakya: Nasreddin Hoca
Irak Türkmenleri: Molla Nasreddin
İran: Molla Nasreddin
Rusya: Hoca Nasreddin
Çeçenistan: Nasaret
Yunanistan: Anastratin
Almanya: Hoscha Nasreddin
Fransa: Nasreddin Hodja” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 1-2)

Görüldüğü gibi Nasreddin Hoca ismi değişik şekillerde de olsa Doğu Türkistan'dan Fransa'ya kadar birçok ülkede yaşamaktadır. Bugün Çin'den, İran'dan, Yunanistan'a kadar birçok ülke Nasreddin Hoca'ya sahip çıkmakta, onun mezarının ülkelerinde bulunduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Anadolu'da birçok ilimiz ve ilçemiz de Nasreddin Hoca'nın mezarının kendi illerinde, ilçelerinde olduğunu iddia etmektedir. Bu da bize Nasreddin Hoca'nın ne kadar çok sevilen bir fıkra tipi olduğunu gösterir. Bugün, Nasreddin Hoca'nın doğum

yeri ve hayatını sürdürdüğü yerler bilim adamları arasında tartışmalı bir konudur; ancak biz çalışmamızın konusu bu olmadığı için bu konu üzerinde daha fazla durmayacağız.

Günümüzde gerek halk arasında gerekse basılı kitaplarda Nasreddin Hoca'ya atfedilen yüzlerce fıkra bulunmaktadır. Yöresel fıkra tiplerine ait olan birçok fıkra, yöresel tipin etkisi azalınca daha güçlü bir tip olan Nasreddin Hoca'ya bağlanarak anlatılmaya başlanmıştır; böylece Nasreddin Hoca'ya ait zamanı, yeri ve konusu farklı yüzlerce fıkra ortaya çıkmıştır. Elbette bu fıkraların hepsinin Hoca'ya ait olması imkânsızdır; ancak halk bu fıkraları Hoca'nınmış gibi anlatmaya devam etmektedir. Bu konu bilim adamlarımız arasında da tartışılan bir konudur. Birçok akademisyenimiz bu konuda yaptıkları çalışmalarla Nasreddin Hoca'ya ait olan fıkralarla sonradan ona atfedilen fıkraları birbirinden ayırmaya çalışmışlardır. Son olarak değerli hocalarımız Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ve Prof. Dr. Ali Berat Alptekin "Nasreddin Hoca" isimli eserlerinde mevcut fıkraları Nasreddin Hoca'ya ait olduğunu düşündüğümüz fıkralar ve Nasreddin Hoca adına bağlanan fıkralar şeklinde ikiye ayırarak incelemişlerdir. Bizce bu konu da derinlemesine araştırılması gereken bir konudur; ancak çalışmamızın konusu bu değildir.

"Metin incelemesi yönünden de Nasreddin Hoca'nın fıkraları üzerine çok çeşitli araştırmalar yapıldığını görüyoruz. Bu araştırmalardan pek çoğu Hoca'nın fıkralarının yapısı, tasnifi ve konuları üzerine yoğunlaşmış, birkaç araştırmada ise felsefesinden bahsedilmiştir." (Çolak 2007: 67). Ancak onunla ilgili anlatılarda mitolojik unsurların ve halk inanışlarının izlerinin olup olmadığı konusu üzerinde pek durulmamıştır. Nasreddin Hoca anlatmalarındaki mitolojik öğelerin incelenmesi üzerine yapılan çalışmalardan birisi Faruk Çolak'ın yazmış olduğu makaledir, bu makalede Faruk Çolak, Nasreddin Hoca anlatmalarındaki yedi öğeyi mitolojik açıdan incelemiştir (Çolak 2007: 65-73). Bu konuda yapılmış bir diğer çalışma ise Ebru Şenocak'a aittir. Şenocak, "Nasreddin Hoca'nın Ben Ölüsem Baş Aşağı Gömün" isimli fıkrasını mitolojik açıdan incelemiştir (Şenocak 2007: 60). Ayrıca "21. Yüzyılı Nasrettin Hoca ile Anlamak / Uluslararası Sempozyum, 8-9 Mayıs 2008 Akşehir toplantısında Azerbaycanlı meslektaşımız Meherrem Caferli tarafından sunulan bildiri de konumuzla yakından ilgilidir. *Hoca Nasreddin Fıkralarının Mitoloji Struktur Poetikası* adlı bildiride Nasreddin Hocaya ait olup olmadığına bakılmaksızın üç anlatmada mitolojik öğeler incelenmiştir." (Sakaoğlu- Alptekin 2009: 57-58).

Sayıdığımız çalışmaların üçü de bu alanda ilk olmaları ve Nasreddin Hoca fıkralarına yeni bir bakış açısı getirmeleri nedeniyle çok değerli çalışmalardır; ancak bu çalışmaların devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Nasreddin Hoca fıkraları üzerinde yapmış olduğumuz inceleme sonucunda bu konuda aydınlatılması ve incelenmesi gereken daha birçok unsurun var olduğunu tespit ettik ve yapılan bu çalışmalardan da yararlanarak daha geniş kapsamlı bir

çalışma yapılması gerektiği kanaatine vardık. Bu çalışma ile Nasreddin Hoca fıkralarındaki mitolojik öğeleri ve halk inanışları öğelerini tespit edip incelemeye, böylece Nasreddin Hoca fıkralarının incelenmesi konusunda yeni bir bakış açısı ve araştırma alanı ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bu çalışmada incelediğimiz fıkraların Nasreddin Hoca'ya ait olup olmadığı hususunda bir ayrıma gitmeyeceğiz; çünkü folklor materyalinin ait olduğu toplumun düşünce yapısını yansıttığına dair birçok görüş mevcuttur. Genelde folklor materyalinin bütünü, özel anlamda ise fıkraların bir kişiye ait olup olmadığı çok büyük önem taşımadığı kanaatindeyiz. Önemli olan, meseleye metin bağlamında bakılması (Oğuz 1997: 73) ve söz konusu metnin bize verdiği mesajdır. Aslında folklor materyallerinin tamamı bir toplum tarafından yaratılır, yaratılan bu materyallerden anonim olma özelliği taşıyanlar toplumun bütünü adına, ferdi olma özelliği taşıyanlar ise toplumda sivrilmiş, malzemeyle bütünleşmiş bir ferdi adına tescillenir. Bu nokta-i nazardan bakıldığında, Nasreddin Hoca fıkraları da çoğunlukla toplumca yaratılmış, fakat Hoca adına tescil edilmiş metinlerdir. Metinlerin çoğunluğunun sonradan yaratılmış ve Hoca adına tescillenmiş olması materyalin değerini düşürmediği gibi bu durumun materyaller üzerine yorum yapmak isteyenlerin çalışmalarına da mani değildir (Çolak 2007: 67).

Toplumca yaratılan ve ait olduğu toplumun adına tescillenmiş folklor materyali; o toplumun dünya görüşünün, bilgisinin ve inançlarının ansiklopedisini teşkil eder (Çolak; 2007: 67). Dursun Yıldırım'ın, *Edebiyat ve kültür hayatımızın en zengin hazinelerinden birisi olan fıkraların içerisinde milletimizin tarihini, siyasi, dini, iktisadi, içtimai hayatını, inanç ve fikir mücadelelerini, geleneklerini, dünya görüşünü, hayata bakış tarzını aksettiren bilgiler vardır* sözleriyle fıkraların aslında bir milletin bütün bilgilerini içeren bir ansiklopedi gibi olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım 1999: 6).

Aşağıda incelemeye tabi tuttuğumuz Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkralarda da Türk mitolojisinin ve Türk halk inanışlarının izlerini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

1. Ağaçtan Öteye Yol Olması:

Proben'den (Radloff-Kunos 1998: 412-413) günümüz Türkçesine çevirdiğimiz şekliyle fıkra şöyledir:

Bir gün semt çocukları bir büyük ağaç altında toplanıp otururlarken, bir bakarlar ki Hoca geliyor. Birbirleriyle anlaşır: "Gelin Hoca'yı ağaca çıkarıp pabuçlarını alalım" derler.

Hoca geldiğinde bunlar:

"Bu ağaca kimse çıkamaz" derler. Hoca:

"Çıkarım" der.

“Çıkamazsın” der. Hemen Hoca eteklerini beline sokup pabuçlarını koynuna koyar. Çıkmaya başlayınca “Pabuçları ne yapacaksın, niçin yanına aldın?” demelerine Hoca:

“Belki ondan öte yol vardır, yanımda bulunması daha iyidir” der.

Ağaçtan öteye yol olması ile ilgili fıkra bize Türklerdeki kutsal ağaçla ilgili inanışı çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi kutsal ağaç, Türk mitolojisindeki en önemli unsurlardan birisidir ve sıklıkla hayat ağacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Manas Destanı’nda, Manas’ın ölümü üzerine karısı Kanıkey’in gördüğü bir rüyada anlattıkları Hoca’nın fıkrasındaki ağaca çıkma motifi ile benzerlik arz eder (Çolak 2007: 68). Kanıkey’in rüyası şöyledir: *Manas’ın hatunu Kanıkey, bir gece yatarken bir rüya görmüş. Hemen koşarak gitmiş ve rüyasını kayın babası Yakup Han’a anlatmış:*

*Çok karanlık geceydi, birden parlak ay çıktı,
Çok karanlık bir gündü, birden bir güneş çıktı.
Bir kavak büyüyerek ta göklere kadar çıktı.
Birini sen eğmiştin, kavağın dallarından,
Birini de annesi tutmuştu kollarından.
Göğe çıkmış idiniz, dallara tutunarak,
Sonra da kayboldunuz, bulutlara dalarak
Benim efendim Manas, toprak oldu mu dersin?
Tanrı ona can verip hayat buldu mu dersin? (Ögel 1989: 519).*

Ağaçtan öteye yol olması için ötelede bir dünyanın olması gerekir ki; Türklere öte dünyanın varlığına inandıkları gibi öte dünyadaki ile ilişki kurulmasında veya bu dünyadan oraya geçişte ağacın önemli bir rolü olduğuna inanırlar. Hayat ağacı motifi tam bu noktada anlam kazanmaktadır. Türk mitolojisine göre ilk insanların yaratıldığı ağaç, aslında hayatın kendisini de sembolize etmektedir ki; bu hayat her iki dünyayı da kapsamaktadır. İlk insanın ağaçtan yaratılması Türklere ait yaratılış destanlarında sıkça görülen bir motiftir. Örneğin Saha (Yakut) Türklerine ait yaratılış destanında Tanrı dalları olmayan bir ağacı görür ve “Dalları olmayan bir ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin der. Ağaçta dokuz dal biter. Tanrı yine şöyle der: Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun” (Sakaoğlu-Duymaz 2010: 169) der ve böylece insanoğlu yaratılmış olur. Ağaç ile öte dünya ilişkisi hakkında “...Bir ağacın üzerine yerleştirilen cesedin Tanrısal göğe yükseldiğini kabul etmemek benim için zordur. Hükümdarın tahta çıkışı sırasında keçeden yapılmış bir halıda göğe sunulmak üzere kollarda taşındığı bilinmektedir. Ayrıca cesedi bir ağacın üzerine yerleştirmek, onu bir hayat kaynağıyla buluşturmak anlamına gelmektedir.” diyen Roux, hem ağacın Tanrı’ya veya öbür dünyaya ulaşma aracı olarak kullanıldığını söylemekte hem de dolaylı olarak da olsa Türk mitolojik tasavvurunda ağaçtan öteye yol

olduğunu kabul etmektedir (Roux 1999: 224). Ağaçtan ötesinde yol olduğunu, gösteren bir efsane şöyledir: *“Yerin göbeğinde bir Ak Genç (İlk adam) vardır. Ortaya çıktığı yeri ve evinin ne şekilde olduğunu görmek için dolaşmaya başlar. Doğuda aydınlık, geniş bir düzlük, düzlüğün üzerinde bir büyük tepe ve tepenin üstünde büyük bir ağaç görür. Ağacın tepesi büyük tanrı Urun-ay-toyon’un bulunduğu göğün yedinci katına, kökleri ise yeraltının derinliklerine uzanmaktadır. Ağacın dalları göğün sakinleriyle konuşmaktadır.”* (Çoruhlu 2010: 126-127).

Nasreddin Hoca’nın ağaçtan sonra yürümesine en çok benzeyen ise Şamanların ayinlerinde göğe çıkmak ve yer altına inmek için kullandıkları merdivenlerde görülür. Eliade şamanların şamanlığa giriş ve tedavi pratiklerinde bir ağaca tırmandıklarını belirtir (Eliade 1999: 154-155).

Fıkraya ilk bakışta Hoca’nın ayakkabısını yanına almasının sebebinin ayakkabısını çaldırmamak gibi bir düşünce olduğu zannedilebilir. Ancak Nasreddin Hoca’nın söylediği *“Belki oradan öte yol vardır”* sözü basit bir söz değildir. Bu söz Türk mitolojisinde yer alan hayat ağacı motifinin ve bu ağacın ucunda var olduğuna inanılan göksel yaşam yeri inancının etkisiyle söylenmiş bir sözdür.

2. Kırıp Kırıp Yıldız Yaparlar:

“Nasreddin Hoca bir akşamüzeri arkadaşlarıyla ayaküstü sohbet ederken yeni doğmakta olan ayı görürler. Arkadaşları muziplik olsun diye Hoca’ya sorarlar:

‘Hocam yeni ay doğunca eskisini ne yaparlar?’

Hoca bu sorunun altında kalacak değil ya, hemen cevabını veriverir:

‘Bunu bilmeyecek ne var arkadaşlar, kırıp kırıp yıldız yaparlar’ der.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 159).

Bu fıkra da bize Türk kozmogonisini çağrıştırmaktadır. Zaten fıkranın kendisi de doğrudan doğruya bir yaratma düşüncesiyle alakalıdır. Ancak bu fıkraya konu olan yaratmanın Türk Yaratılış Destanındaki kozmogoniyle doğrudan ilişkisinin olduğunu ispatlamak oldukça zor gözükmemektedir. Halk eskittiği eşyalarını küçük ve daha farklı amaçlara hizmet eden aletlere dönüştürür. İsmail Taş, bize Türk düşüncesindeki kozmogonik olayların kökeninin izahının yerel varlıklara dayandığını ispat etmektedir (Çolak 2007: 69). İsmail Taş’a göre Türk düşüncesi gök ve göksel olayları yaşadığı çevrede meydana gelen olay veya etrafındaki mevcut nesne ve varlıklarla izah etme yolunu seçmiştir (Taş 2002: 164). Aynı fıkranın kırılan ayın şimşeğe dönüştürülmesi ile ilgili varyantı da mevcuttur. *“Her iki fıkrada da ayın dönüşüme uğrayarak yıldızları veya şimşeği oluşturması konu edinilmiştir. Burada şimşeğin somut bir varlık gibi düşünülmesi de yerel varlık veya olaylarla açıklama olgusuyla ilgilidir. Aynı ilişki ay tutulması ile ilgili geleneklerde de göze*

çarpmaktadır. Ay tutulmasında da insanlar, gökle ilgili bir olayı canavar olgusuyla izah etmektedirler ve bu olguyla alakalı davul çalma veya tüfekte ateş etme gibi bir takım pratikleri de uygulamaktadırlar. İnsan mantığı benzer olay ve davranışlar karşısında benzer açıklamalar getirir. Böyle bir açıklama tarzı ay tutulması için kabul ediliyorsa yıldız veya şimşek oluşumu için de kabul edilmelidir.” (Çolak 2007: 69). Hocanın fıkrasında da aslında bu husus vurgulanmaktadır.

3. Ne Zaman Teke Olacak:

Arkadaşları bir gün Hoca'ya;

'Hoca'm, senin burcun nedir?' diye sorarlar. Hoca da:

'Teke!' cevabını verir. Bunu duyan arkadaşları hayretler içerisinde:

'Hoca'm böyle bir burç var mı? Biz bilmiyoruz da...' der.

'Rahmetli anam bana benim burcum dedi, seninki de dedi olsun' demişti.

'Hocam sen daha iyi bilirsin ama dedi, "oğlak" değil mi? Öyleyse burcun Oğlaktır.'

Arkadaşının sözlerini dinleyen Hoca cevabını verir:

'Doğru söylüyorsun burcum bir zamanlar oğlaktı. Aradan yıllar geçti, bu oğlak ne zaman teke olacak?' der. (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 156).

Nasreddin Hoca'nın kozmogoni ile ilgili bir fıkrası da bu fıkrasıdır. Bu fıkra Türk mitolojisinin de en önemli konularından birisi olan burçlar meselesiyle ilgili bir fıkradır. Bilindiği üzere Türk mitolojisindeki on iki burçtan birisinin adı oğlaktır (Ögel 1989: 323). Hoca'nın oğlak burcunu büyüyünce teke olacak gerçek bir oğlakmış gibi düşünmesi “Yerel özellik gösteren varlık, nesne ve olaylarla alakalıdır.” (Çolak 2007: 69). Yukarıda verdiğimiz gök varlıklarıyla ilgili iki fıkrada da yerel özelliklerin kullanılması yoluyla olayın sebebi açıklanmıştır ki; bu açıklama tarzı Türklerin kozmik olayları açıklama tekniğiyle birebir örtüşmektedir. Bu konuda Bahaeddin Ögel'in Türk mitolojisi hakkında yaptığı tespitlere bakarsak “Yıldızların, saman yolunun, büyük ayı ve küçük ayı gibi takımyıldızlarının oluşumu ile avcının, tilkinin veya geyiğin çektiği kızak” (Ögel 1989: 577) gibi bazı kozmolojik kavramların yerel unsurlarla ve mantıkla izah edildiği açık şekilde görülecektir. Bu konuya verilebilecek bir başka örnek de şudur: Türkler göğü bir çadıra benzetirler ve çadırlarını ayakta tutması için ortaya diktikleri direği “Göğü tutan direğe benzetirler.” (Eliade 2006: 293). Belki Nasreddin Hoca da fıkralarında bu kozmik olayları ve varlıkları eski Türklerin yaptığı gibi kendi çevresinde gördüğü varlıklarla açıklama yoluna gitmiştir. Bu düşünce tarzı eski Türklerin düşünce tarzıyla çelişmemekte tam tersine bire bir örtüşmektedir.

4. Aynı Yöne Gittiğimi Görmemek İçin:

“Hoca bir gün eşeğe ters binerek giderken, karşısına çıkanlar merakla sorarlar: ‘Hoca Efendi, niçin eşeğe ters biniyorsun?’ Hoca gülümseyerek cevap verir: ‘Eşekle aynı yöne gittiğimi görmemek için’ der.” (Sakaoğlu-Alptekin: 2009: 204).

Eşeğe ters binme fıkrası Hoca'nın en çok bilinen fıkralarından birisidir ve ata ters binme gibi birçok varyantı mevcuttur (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 203). İlk bakışta fıkrada sadece güldürü unsuru görülür ve Hoca'nın gerçekten niçin eşeğe ters bindiği sorusuna makul bir cevap bulunamaz. Bize göre sorunun cevabı şu mitolojik anlatıda gizlidir: *“Bir zamanlar Erlik beyaz ata binerdi. Tanrı bu atı bir kahramanın canına karşılık olarak aldı. Fakat Tanrı habisi ruhu aldattı; kahramanın canı yerine kara öküz verdi ve Erlik'i bu öküze ters bindirip eline kamçı yerine balta (ay malta) tutuşturdu.”* (Sakaoğlu- Duymaz 2010: 186).

Görüldüğü gibi ilk bakışta bir anlam verilemeyen, sanki anlamsız bir hareketmiş gibi görünen eşeğe ters binme motifi aslında mitolojik bir anlatıya işaret etmektedir. Bu anlatıdaki Erlik'in kara öküze ters binmesi motifi, üzerinden asırlar geçtikten sonra kendisini Nasreddin Hoca'nın fıkrasında eşeğe ters binme şeklinde göstermiştir. Ayrıca bu hareketin Türk halk inanışları içerisinde sadece zahiri değil aynı zamanda batını anlamı da bulunan Ters motifi ile de ilgisi olduğu açıktır (Kalafat 2010: 397).

5. İnanmıyorsanız Gidin Ölçün:

“Nasreddin Hoca'nın komşuları Hoca'yı sıkıştırmak için; ‘Hoca'm sen bilgili adamsın. Bize dünyanın merkezinin neresi olduğunu söyleyebilir misin?’ derler. Hoca şöyle bir düşündükten sonra ‘Benim durduğum yer’ diye cevap verir. Bunun üzerine komşular gülüşerek; ‘Hoca Efendi bu nasıl cevap?’ derler. Hoca hiçbir şey olmamışçasına komşularına; ‘İnanmıyorsanız gidin ölçün’ der.” (Sakaoğlu-Alptekin: 2009: 170).

İnanmıyorsanız Gidin Ölçün isimli bu fıkra Nasreddin Hoca'nın kıvrak zekâsını ve hazır cevaplılığını yansıtmaya bakımdan en ünlü fıkralarından birisidir; ancak bu fıkranın tek özelliği Hoca'nın hazır cevaplılığını yansıtmaya değildir. Bu fıkrada Türk mitolojisine ait izler de bulunmaktadır.

Eski Türk inanışlarına ve Türk mitolojisine göre *“Gökyüzü bir çadır gibi düşünülür ve bu göğü ayakta tutan göğün ortasındaki direktir. Bu direğe göğün direği denmektedir. Bu direk aynı zamanda gök, yer ve yer altı arasındaki geçişleri de sağlar. Makro kozmos düzeyinde bu iletişim bir Eksenle (Ağaç, Dağ, Direk vb.), mikro kozmosta ise konutun orta direği ya da çadırın üst deliğiyle temsil edilir. Bu demektir ki her insanın konutu Dünya'nın Ortası'na yansıtılmıştır.”* (Eliade 2006: 297). *“Hem eski Türklere hem de Altay Türklerinin*

şamanlarına göre çadır küçük bir dünyadır. Çadır bir gök kubbesi, çadırın direği gök direği ve bacası da göğün direğidir.” (Ögel 1971: 164).

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi Türkler konutlarını daha doğrusu konutlarının ortasındaki direği dünyanın merkezi gibi düşünmüşler; yani kendi buldukları yeri dünyanın merkezi olarak kabul etmişlerdir. Nasreddin Hoca da fıkrada kendi bulunduğu yeri dünyanın merkezi olarak kabul etmektedir. Bu da bize aslında Hoca'nın fıkrada bize, Türklerin dünyanın merkezi ile ilgili mitolojik düşüncelerine vurgu yaptığını göstermektedir.

6. Önden Buyur Yiğidim:

“Günlerden bir gün Hoca, ziyaret için mezarlığa doğru yola koyulur. Oraya varınca birden bire karşısına kocaman bir köpek çıkar. Hoca korkudan ne yapacağını şaşırır. Bulduğu taşı kaptığı gibi köpeğe fırlatır. Köpeğe ‘hoşt hoşt’ diye bağırarak onu korkutup uzaklaştırmaya çalışır. Köpek de köpek ha! Korkup kaçacağı yerde daha çok hırlar ve Hoca'nın üzerine doğru hücum eder. Hoca, bakar ki köpeğin kaçmaya niyeti yok çareyi bir mezar taşının arkasına sığınmakta bulur ve ‘Anlaşıldı. Mademki bana senden geçiş yok, sen önden buyur yiğidim’ der.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 160-161).

Hoca'nın bu fıkrası barındırdığı mitolojik öğeler açısından son derece ilginç bir fıkradır. Fıkrada, ölülerin gömüldüğü yer olan yani bir anlamda ölüler diyarı olan mezarlığın bekçisi devasa, korkusuz bir köpektir. Hoca'nın köpeğe önden buyur yiğidim dediği yer de ölüler diyarı yani öbür dünyadır. Şamanizm'de de ölülerin bulunduğu yeraltı âleminin girişi köpekler tarafından korunur (Eliade 2006: 283). Yeraltına yolculuk esnasında sadece günahkâr olmayanların geçebildiği köprüyü geçen şaman, Erlik Han'ın konağına doğru yoluna devam eder. Koruyucu köpeklerle ve kapıcıya rağmen içeri girmeyi başarır (Eliade 2006: 234).

Bu fıkrada mezarlığı bir köpeğin beklemesi bize Eliade'den yaptığımız alıntılarda görülen ölüler dünyasının bekçiliğini yapan köpekleri hatırlatıyor. Fıkrada aktarılan sahne ile Eliade'nin aktardığı sahne birbirine çok benzemektedir. Ölüler dünyasına varan şamanın karşılaştığı köpekler ile Hoca'nın karşılaştığı köpekler birbirlerine çok benzemektedir. Hoca'nın mezarlıkta karşılaştığı köpekler de ölüler âleminin bekçiliğini yapan köpekler de çok büyük ve korkunç köpeklerdir. Bu da bize aslında burada bahsedilen köpeklerin, ölüler dünyasını bekleyen mitolojik köpeklerin bir benzeri olduğunu düşündürüyor.

7. Aynı Merdiveni Kullandı:

“Günün birinde Nasreddin Hoca, Akşehir'i ziyaret eden bir papazla tanışır. Papaz, Hoca'nın ününü daha önce duyduğu için onu denemek ister ve ‘Hoca

efendi, bana söyler misin, Peygamberiniz Hz. Muhammed Miraç'a nasıl yükseldi?' diye sorar.

Sorudaki inceliği anlayan Hoca da Papaz'a bir soru sorar. 'Papaz Efendi, Papaz Efendi! Sizin Peygamberiniz Hz. İsa göğe yükselmedi mi?'

Papaz şaşkın vaziyette ne diyeceğini düşünürken, Hoca hemen cevabı yapıştırır:

'Peygamberimiz Hz. Muhammed, Miraç'a giderken sizin Peygamberiniz Hz. İsa için hazırlanan merdiveni kullandı' der.' (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 168-169).

Bu fıkrada Peygamberimiz Hz Muhammed'in ve Hz. İsa'nın göğe yükselişi konu edilmektedir. Nasreddin Hoca, hayatı hakkında elde ettiğimiz bilgilere göre babası hoca olan ve devrin ünlü hocalarından da dersler alan, kadılık yapan dini bilgisi son derece kuvvetli bir kişidir (Sakaoğlu- Alptekin 2009: 35). Buradan hareketle söyleyebiliriz ki Hoca, Peygamberimizin Miraç'a Burak ile çıktığını, İslam inancına göre Hz İsa'nın da göğe Allah tarafından çekildiğini bilmeyecek kadar cahil birisi değildir. Peki, bütün bunları bilen Hoca, niçin Papaza, bildiği İslami bilgileri aktarmamıştır da merdivenle çıktığını söylemiştir? Kanımızca bu sorunun cevabı eski Türk inanış sistemlerinden birisi olan Şamanizm'de yatmaktadır. Şamanizm'de şamanların göğe çıkmak ve Tanrı Ülgen'e kurban sunmak için kullandıkları yedi veya dokuz çentikli bir kayın ağacı vardır. Şaman; "Kayının gövdesindeki birinci çentiğe (taptı) çıkınca davulunu şiddetle çalarak... Sonra ikinci taptıya çıkarak, simgesel olarak ikinci gök katına varmış olur... Üçüncü kata gelince pura iyice yorulur... Şaman kayının gövdesindeki çentiklere sırayla tırmanarak, öteki gök katlarına girmiş olur." (Eliade 2006: 227-228). Şaman bu ayinde kayın ağacına tırmanırken aslında "Hayat Ağacına, Evren Ağacına tırmanmaktadır." (Eliade 2006: 302). Hoca da bir anlamda Peygamberimizin göğe, Allah'ın katına çıkışını şamanın Tanrı Ülgen'in katına çıkışına benzetmiştir. Bu fıkradaki merdivenle göğe çıkma hayalinin kaynağında kanımızca Şamanizmdeki merdivenle göğe çıkma hadisesi yatmaktadır.

8. Ayağımın Üzerine Kalkarım:

"Nasreddin Hoca bir sohbet sırasında yakın arkadaşlarına 'Öldüğümde beni mezara başımın üzerine gömün' der. Bu söz üzerine Hoca'nın arkadaşları: 'Yahu, Allah geçinden versin daha dur bakalım, yaşın genç...' filan derlerse de Hoca vasiyetini tekrarlar. Bunun üzerine Hoca'nın arkadaşları: 'Hoca'm tamam vasiyetini yerine getirelim, bunu anladık fakat niçin başınızın üzerine gömülmek istediğinizi bir türlü anlayamadık' deyince Hoca şöyle bir sakalını sıvazladıktan sonra; ' Yahu arkadaşlar bunu bilmeyecek ne var? Nasıl olsa kıyamet koptuğunda dünyanın altı üstüne gelmeyecek mi? Ben de böylece hiç zahmet

çekmeden ayağımın üzerine kalkarım' der." (Sakaoğlu- Alptekin 2009: 212-213).

Daha önce de söylediğimiz gibi Hoca, İslami konuları çok iyi bilen âlim birisidir. Kıyamet kopunca her şeyin ters dönmeyeceğini, insanların baş aşağı gelmeyeceğini pekâlâ bilmektedir. Peki, o zaman bu fıkrada niçin Hoca'ya beni tepesi aşağı gömün sözü söylenir. Bu sözün halk tarafından Hoca'ya söylenmesinin sebebi; sanırım halkın zihnindeki geçmişi çok eskilere dayanan mitolojik bir inancın kalıntılarında aranmalıdır. Çünkü Şamanizm inancına göre "Kuzey Asya halkları öbür dünyayı bu dünyanın tersine dönmüş bir eşi olarak tasarlıyor ve kavriyorlar. Orada da her şey burada olduğu gibi, fakat ters yönde oluyor; yeryüzünde gündüzken öbür dünyada gece oluyor. Canlılar dünyasının yazına ölümler dünyasının kışı denk geliyor... Dünyada devrilmiş, baş aşağı duran her şey ölümler diyarında normal durumdadır (Eliade 2006: 237). İşte bu inanın halkın zihnindeki kalıntıları Hoca'nın fıkrasında su yüzüne çıkmakta ve halk Hoca aracılığıyla bu inanın motif değiştirilerek de olsa yaşatmaktadır.

9. Kemiklerinden Dirilen Kurban:

"Hallac-ı Mansur, Nasreddin Hoca ve Nesimi Baba Şüca adlı bir şeyhin dervişiymiş. Şeyhin bir koyunu varmış. Kesermiş, pişirirmiş, kemiklerini bir araya toplar, Tanrıya niyaz edermiş, kemikler birbirine çatılır, etlere bürünür, etler deriyle, deri yünle örtülür hayvan yeniden dirilirmiş. Bir gün Mansur ile Nesimi şeyh yokken koyunu kesmeyi kurmuşlar. Biz de dua ederiz demişler elbette canlanır. Mansur kesmiş çengele asmış, nesimi derisini yüzmüş. Hoca Nasreddin bu işlere hiç karışmamış, fakat boyuna bunların hareketlerine bakıp gülmüş. Koyunu pişirip yemişler, kemiklerini toplamışlar, duaya koyulmuşlar; fakat dirilmemiş. Bu sıralarda şeyh gelmiş, işi anlayınca pek canı sıkılmış. Kim kesti demiş. Mansur ben kestim astım deyince, dilerim demiş şeyh, kesilesin, asılasın. Kim yüzdü? Nesimi ben yüzdüm demiş. Şeyh, sen de demiş yüzülesin. Sonra Nasreddin'e dönüp sen ne yaptın? demiş. Ben boyuna bunlara güldüm demiş. Şeyh, sana da demiş kıyamete kadar gülsünler." (Sakaoğlu-Alptekin: 2009: 36).

Aslında bu fıkra Nesimi'nin niçin yüzdüğünü Hoca'ya niçin herkesin güldüğünü, Mansur'un niçin asıldığını açıklaması bakımından efsane özelliği de gösteren bir fıkradır; ancak biz burada fikranın bu özelliğini değil içerisinde bulunan mitolojik öğeyi inceleyeceğiz. Bu fıkradaki "Kurbanın kemiklerinden yeniden dirilmesi motifi" (Kalafat 1990: 80) Türk kültüründeki kurban inancı ile yakından ilgilidir. "Yakutlar, Buryat'lar ve diğer Sibiryalı halklarında kemikler yaşamın-hem avcının hem de avlanan hayvanın diriliğinin- en son kaynağını temsil ederler. Canlı türü bu kaynaktan çıkarak istediği gibi yeniden türer ve ürer. Bu yüzden avlanan hayvanların kemikleri kırılmaz, özenle toplanıp geleneğe göre ya gömerek ya da yüksek bir ağaç dalına bırakılarak ortadan

kaldırılır zira her iki türde de can / ruh kemiklerde eğişir ve dolayısıyla ölenlerin kemiklerinden yeniden dirilecekleri umut edilir. Avlanan ya da evcilleştirilen hayvanın kemiklerinden yeniden doğabilmesi Sibiryada çok yaygın bir inanıştır ve bu inanışla ilgili pek çok efsane, masal anlatılır.” (Eliade 1999: 187-189). Hoca'nın bu fıkrasında geçen kurbanın kemiklerinden yeniden dirilmesi motifi ile Türk mitolojisindeki kemiklerden tekrar dirilme motifi birebir örtüşmektedir. Fıkroda şeyhin koyunu yendikten sonra kemikleri birleştirilmekte ve tekrar koyuna dönüşmektedir. Eski anlatılarda da av hayvanının veya kurban hayvanının kemikleri kırılmadan birleştirilmekte ve yeniden doğum, diriliş sağlanmaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi fıkrada yer alan şeyhin koyunun kemiklerinden yeniden dirilmesi motifi, mitolojik bir motiftir ve Nasreddin Hoca'nın niçin komik olduğunu, herkesin ona güldüğünü açıklayan bu fıkrada, şeyhin koyunu vasıtasıyla kendini göstermiştir.

10. Analarının Yasını Tutarlar:

“Günün birinde Hoca'nın anaç tavuğu kaybolur. Sağı ararlar, solu ararlar, konu komşunun kümesine bakarlar, fakat tavuğu bulamazlar... Bunun üzerine Hoca küçük parçalara ayırdığı bir siyah bez parçasından her birini bir civcivin boğazına bağlar. Hocanın bu garip tavrını gören komşuları; “Hocam hayırdır ne yapıyorsun?” diye sorarlar. Hoca da: ‘Civcivler analarının yasını tutuyorlar’ diyerek cevap verir.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 203).

Fıkroda Hoca'nın anası ölen civcivlerin boynuna siyah bez parçası bağlaması Türk kültüründeki yas geleneği ile birebir örtüşmektedir. “Anadolu'da yas giyiminin rengi siyahtır. Örneğin Kars'ın Yemençayır Köyü'nde kadınlar ölümün 52. gününe kadar giysilerini ters giyip başlarına kara başörtüsü giyerler.” (Örnek 1971: 83). Nasreddin Hoca'nın fıkrasında da halk inanışlarımızla ilgili olan yas töreninin izlerini görmekteyiz, Hoca da civcivlerinin boynuna siyah bezler bağlayarak onların yasta olduğunu söylemektedir.

11. İnsanlar Neden Farklı Yönere Doğru Gider:

“Bir gün Hoca'ya sorarlar: ‘Neden insanlar hep aynı yöne doğru gitmiyor?’ diye. Hoca da: ‘ Herkes aynı yöne doğru giderse dünyanın dengesi bozulur. Onun için bazıları bu tarafa bazıları şu tarafa doğru gidiyorlar’ der.” (Radloff 1998: 393).

“Bu fıkradan anladığımız kadarıyla Hoca'nın tasavvur ettiği dünya düz bir dünyadır. İnsanların hepsi bir yöne doğru giderse bu dengenin bozulacağını söyler ki bu denge fikri bize yabancı değildir.” (Çolak 2007: 72). “Altay yaratılış destanlarında geçen dünyanın bir balık ile bir öküzün boynuzlarında durması”(Ögel 1989: 439-444) motifleri bu fıkranın temel düşüncesine uymaktadır. “Balıkların dünyanın altında durması, başı kuzeye bakan balığın başının sıkıca bağlanması, bu balığın başını oynatmasıyla sel baskınlarının ve

zelzelelerin olması düşüncesi dünyanın düz ve dengesinin çok hassas olduğuna açıkça işaret eder. Bu hassas denge balığın başının oynamasıyla her an değişebilmektedir. Hatta sel baskınlarının sebebi bile bu dengenin bozulmasına bağlıdır. Hoca'ya göre insanların farklı yöne gitmesiyle bu denge korunmaktadır. Bize göre balığın başının oynamasıyla dünyanın dengesinin bozulması mitolojik açıdan ne kadar normal ve mantıklı ise, insanların hep aynı yöne doğru gitmeleriyle de dünyanın dengesinin bozulacağı fikri o derece mantıklıdır.”(Çolak 2007: 72-73). Daha doğru bir ifadeyle Hoca burada dünyanın şekli ve dengesi ile ilgili mitolojik inanmaları insanların gittiği yönle dünyanın dengesi arasında alaka kurarak yansıtmaktadır.

12. Bu Adam Dediğini Yapar:

Fıkra kısaltılmış şekliyle şu şekildedir. “Hoca bir gün cami çıkışında bir adama rastlar, adamla sohbet ederler ve Hoca, adamın hoşuna gider. Adam Hoca'ya; ‘Hoca'm, sen çok hoşuma gittin bu gün akşam bizim fakirhaneye buyur da beraber tuz ile ekmek yiyelim’ der. Hoca akşam olunca adamın evine gider ve bir süre bekledikten sonra gerçekten sofraya bir tuz ile ekmek gelir. Bu sırada eve bir dilenci gelir ve ev sahibini kızdırır. Ev sahibi adam, dilenciye ‘Çabuk defol git yoksa kafanı kırarım’ der. Hoca da dilenciye ‘Çabuk kaç bak bu adam dediğini yapar’ der. (Sakaoğlu- Alptekin 2009: 156).

Türk halkı misafirperver bir toplumdur ve sevdiği saydığı kişileri misafir etmeyi, onları yedirip içirmeyi, en iyi şekilde ağırlamayı çok sever. Eve gelen misafire mutlaka yemek ikram edilir. Ancak bu fıkrada dikkat çekici bir husus vardır; o da adamın Hoca'yı tuz ekmek yemeye davet etmesidir. Bu kişi niçin Hoca'yı normal bir yemeğe davet etmemiştir de tuz ekmek yemeye davet etmiştir? Bu sorunun cevabı sanırım Türk halk inanışlarında gizlidir. “Tuz bütün Türk toplulukları arasında kutsal sayılan bir maddedir onun için tuzun sözlü kültürümüzde de çok önemli bir yeri vardır.” (Özcan 2005: 1). Masal, efsane, fıkra gibi birçok sözlü kültür ürünümüzde tuz bir motif olarak önemli bir yere sahiptir. Örneğin halk şiirimizde en sık kullanılan söyleyişlerden birisi “Tuz ekmek hakkı” deyimidir. “Tuz ekmek hakkı deyimi birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki hakkı ya da söz konusu kişinin ona duyduğu gönül borcu.” (Kırbaş 1991: 339). “Sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak, duygusal borç” (Özcan 2005: 2) anlamında kullanılmıştır.

“Türklerin tarihine, edebiyatına ve folkloruna giren tuz ekmek hakkı dostluk, mertlik, vefa, sadakat... gibi kavramları içine alan zengin bir klişedir.” (Elçin 1977: 74).

Türk halk inanışlarında un ve tuz, bereket simgesi olduğu gibi kutsaldırlar da. Onların üzerine yemin edilir. Kuzey Azerbaycan'da komşular hayır ve bereket inancından hareketle birbirlerine ekmek verirler (Kalafat 2011: 232).

Ayrıca tuzla ilgili Türkçemizde birçok deyim de mevcuttur. “*Tuz biber ekme, tuzla buz etmek, tuzlayayım da kokma, tuzluya mal olmak tuzluya oturmak, tuzluya patlamak, tuzsuz helva gibi sallanmak, tuzu kuru*” (Kırbaş 1991: 339) gibi deyimler bunlardan bazılarıdır. Görüldüğü gibi Hoca'nın tuz ekme yemeye davet edilmesi sıradan bir şey değildir; bunun arkasında güçlü bir kültürel gelenek vardır. Türk halk inanışları içerisinde önemli bir yeri olan tuz ve ekme fıkrada güçlü bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

13. Kara Karga:

“*Günün birinde Hoca ile hanımı Akşehir Gölü'ne çamaşır yıkamaya giderler. İkili, bir yandan çamaşırlarını yıkarlarken, bir yandan da oturup sohbet ederler. O sırada yanlarına simsiyah bir karga iner, çamaşırını dağıtır, sabunu da kaptığı gibi uçup gider.*”

Hanım bu duruma üzüldüğü kadar da şaşırır... Hoca bakar ki eşinin sakinleşeceği yok, onu avutmaya çalışır:

'Hatun, canını sıkma, şimdi gider başka bir sabun getiririm, ama bak o karganın durumu bizden çok daha kötü. Ayrıca onun sabun isteyebileceği bir komşusu yok, sonra üstü başı da bizden çok daha kirli. Görmüyor musun simsiyah olmuş zavallı' der.’” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 142).

Hoca'nın bu fıkrasında dikkat çekici olan husus karganın hakkında olumsuz bir imaj çizilmiş olmasıdır. Dikkat edilirse karga; çamaşırını dağıtması, simsiyah olması, yıkanmaya ihtiyacı olması, kirli olması gibi olumsuz nitelikleriyle yer alıyor ve Hoca da onun yardıma muhtaç bir hayvan olduğunu düşünüyor. Fıkra karga hakkında bu şekilde olumsuz bir imaj yaratılmasının sebebi sanırım Türk halk inanışlarındaki karga ile ilgili olumsuz inanışlardır.

“*Başlangıçta karga ile ilgili inanışlar olumludur ve birçok destanda karga kutsal kurt ile birlikte yer alır ve kurdun yardımcısıdır.*” (Özbaş 2010: 58-60); ancak İslamiyet'in kabulü ile başlayan süreçte halk inanışları içerisinde karga olumsuz bir anlam kazanmaya başlar. İslami gelenekte sıkça rastlanılan bir efsane şu şekildedir: “*Hz Muhammed düşmanlarından kaçmak için bir mağaraya saklandığında, onu ilk fark eden, o zamanlar beyaz olan kargadır. Karga Hz. Muhammed'i ele vermek için Gar! Gar! Yani Mağara! Mağara! Diye bağıır. Ancak onu anlamayan Hz Muhammed'in düşmanları mağaraya bakmadan gelip geçerler. Hz Muhammed de mağaradan çıkınca kargayı kara renge dönüştürerek onu lanetler. O günden sonra da karga işte bu Gar! Gar! Şeklindeki hain ötüşünü tekrarlamak zorunda kalır.*” (Sax 2006: 64).

Başka bir olumsuz inanışa göre de “*Kargayı rüyada görmek uğursuzluk getirir.*” (Özbaş 2010: 63).

Karganın giderek olumsuz anlamlar ifade etmesinin ve uğursuz sayılmasının sebeplerinden birisi de renginin kara olmasıdır. Türk kültüründe kara yasın (Örnek 1971: 83), ölümün, kötülüğün, olumsuzluğun, kuzeyin ve

soğuğun (Çoruhlu 2010: 205) rengidir. Zaten fıkrada Hoca özellikle rengi kara olduğu için kargaya acıtmaktadır ve fıkranın diğer kısımlarında da karganın renginin kara olması olumsuz bir özellik olarak yansıtılmaktadır. Yani bu fıkrada da karganın Türk halk inanışları içerisindeki olumsuz imajı varlığını devam ettirmektedir.

14. Mavi Boncuk Kimdeyse Benim Gönlüm Ondadır:

“Hoca, birden fazla eşi olan kişilere sanki bir psikolog edasıyla seslenerek sorunlarını çözmeye çalışır. Hoca’nın iki evli olduğu günlerde hanımları merakla sorarlar:

‘Hoca’m hangimizi daha çok seviyorsun?’

Hoca daha önce hanımlarına birbirinden habersiz birer mavi boncuk verdiği için rahat bir şekilde cevabını verir:

‘Mavi boncuk kimdeyse benim gönlüm ondadır’ der.” (Sakaoğlu-Alptekin 2009: 141).

“Bakış anlamındaki Arapça nazar kelimesi, Türkçede kimi insanların bakışlarındaki güç ve bu güçle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla canlı üzerinde, hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde kırılma vb. olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır. Nazar, kıskançlık gibi olumsuz duygulardan gelebileceği gibi özellikle kişinin yakınlarının fazla sevgi ve hayranlık duygularından da gelebilir.” (Boratav 1984: 126-127).

Nazar, halk inanışları içerisinde en yaygın inanışlardan birisidir. Anadolu’nun her yerinde nazara inanılır ve nazardan korunmak için bir takım tedbirler uygulanır (Çetin 2007: 50). Bu tedbirlerden birisi de mavi (gök) boncuk takmaktır. Halk nazardan korunmak için nazar degeceğine inanılan kişiye mavi boncuk takar ve bu boncuğun nazarı engellediğine inanır (Kabak 2011: 174).

Bu fıkrada da Hoca eşlerine mavi boncuk vermektedir; yani halk inanışları içerisinde önemli bir yere sahip olan mavi boncuk, Hoca’nın bu fıkrasında dolaylı yoldan da olsa kendini göstermiştir.

Sonuç:

Günümüze kadar Nasreddin Hoca fıkraları üzerine pek çok çalışma yapılmıştır; ancak bu çalışmaların çoğu onun fıkralarının tasnifi, hangi fıkraların ona ait olup hangilerinin olmadığı gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Hoca’nın fıkralarındaki mitolojik öğelerin ve bu mitolojik öğelerden beslenen halk inanışlarının izleri üzerine ise çok az çalışma yapılmıştır. Bu konuda giriş kısmında bahsettiğimiz birkaç çalışmanın dışında çalışma bulunmamaktadır. Biz Hoca’nın fıkraları üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda bu çalışmalarda değinilmemiş yeni unsurların bulunduğunu tespit ettik ve daha geniş çaplı bir çalışma yapmaya çalıştık. Bu çalışmada kullandığımız bütün fıkralar Hoca’ya ait

midir değil midir konusu ayrı bir çalışma konusudur. Biz çalışmamızı yaparken bu unsuru göz ardı ettik; çünkü bize göre Nasreddin Hoca, Türk fıkra geleneğindeki en güçlü fıkra tiplerinden birisidir ve bu sebeple daha güçsüz olan birçok yöresel fıkra tipine ait olan fıkralar, Nasreddin Hoca tipine bürünerek varlığını devam ettirmiştir. Bu sözlü kültür içerisinde devamlı karşılaştığımız bir olaydır. Halk, çevresindeki fıkra tiplerine ait olan fıkraları bu fıkra tipinin etkisi azalmaya başladıkça Hoca'ya mal ederek anlatmaya başlamış böylece aslında Hoca'ya ait olmayan birçok fıkra onunmuş gibi anlatılır olmuştur. Biz bunun bilincinde olduğumuz halde bu fıkraları incelerken Hoca'nın olanlar veya olmayanlar diye ayırmadık; çünkü bu fıkralar Hoca'nın olsun veya olmasın Türk milletinin ortak zihniyetini, inanışlarını kısacası kültürünü yansıtan fıkralardır. Biz çalışmamızda kişiyi değil metni ön planda tuttuk ve metinde yer alan mitolojik öğeleri incelemeye çalıştık. Yaptığımız inceleme sonucunda gördük ki Türk mitolojisine ait birçok unsur bu fıkralarda doğrudan veya dolaylı yollarla motif değiştirerek de olsa varlığını devam ettirmektedir. Halk, mitolojik bilgilerini bu fıkralarda kodlayarak gelecek nesillere aktarmaktadır.

KAYNAKLAR

- BORATAV P. Naili: (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Gerçek Yay.
- ÇETİN Nuran: (2007). *Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Konya. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÇOLAK Faruk: (2007). "Nasreddin Hoca'yla İlgili Bazı Anlatmalarda Mitolojik Unsurlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXII, Güz, s. 65-74.
- ÇORUHLU Yaşar: (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, Kabalcı Yay.
- ELÇİN Şükrü: (1977). "Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., s.164-170
- ELİADE Mircea: (1999). *Şamanizm*, (çev: İsmet Birkan), Ankara, İmge Kitabevi.
- KALAFAT Yaşar: (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- KALAFAT Yaşar: (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara, Berikan Yay.
- KALAFAT Yaşar: (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnanmaları*, Ankara, Berikan Yay.
- KABAK Turgay: (2011). "Silifke Halk İnanış ve Uygulamalarında Çarşamba Gününün Yeri ve Önemi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9. s. 167-181.
- KIRBAŞ Mengüç: (1991). *Deyimler Sözlüğü*, Ankara, Koza Yay.
- OĞUZ M. Öcal: (1997). "Nasreddin Hoca: Bir Yaklaşım, Bir Problem", *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 70-100.
- ÖGEL Bahaeddin (1989): *Türk Mitolojisi*, c. I., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.

- ÖRNEK Sedat Veyis: (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÖZBAŞ Mustafa: (2010). "Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya; Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü", *Milli Folklor*, S: 88, Ankara, s. 57-65.
- ÖZCAN Hüseyin: (2005). "Halk Âşıklarının Dilinde Tuz", www.cansaati.org, (15. 10. 2011).
- RADLOFF Wilhelm-KUNOS İgnaz: (1998). *Proben*, (çev: Saim Sakaoğlu-Metin Ergun), Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.
- ROUX Jean-Paul: (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul, Kabalcı Yay.
- SAKAOĞLU Saim-ALPTEKİN Ali Berat: (2009). *Nasreddin Hoca*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- SAKAOĞLU Saim-DUYMAZ Ali: (2010). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul, Ötüken Yay.
- SAX Boria: (2006). *Toplumun Aynasında Karga*, İstanbul, Kitap Yay.
- ŞENOCAK Ebru: (2007). *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman: Nasreddin Hoca*, Konya, Mozaik Kültür Vakfı Yay.
- TAŞ İsmail: (2002). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Konya, Kömen Yay.
- YILDIRIM Dursun: (1999). *Türk Edebiyatında Bektâşi Fıkraları*, Ankara, Akçağ Yay.